

УДК 342.537

doi.org/10.30970/jcl.4.2019.2

Мацей Серованець

Доктор габілітований, професор
Кафедра Міжнародного та Європейського Права
Факультет права та адміністрації
Університет Миколая Коперника у Торуні, Польща

КОНСТИТУЦІЙНІ УМОВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЦЕСУ В ПОЛЬЩІ – ТЕОРІЯ VS ПРАКТИКА

CONSTITUTIONAL CONDITIONS OF THE LEGISLATIVE PROCESS IN POLAND – THEORY VS PRACTICE

Matsiei Serovaniets

Doctor of Habilitation, Professor, Department of International and European Law,
Faculty of Law and Administration, Nicholas Copernicus University in Torun, Poland

Abstract | In the period of over thirty years of the Constitutional Court's activity, the case law related to the issues of the lawmaking process has been very rich and constituted a significant reference. Statements of the Constitutional Court regarding the lawmaking process relate to both legally substantive and procedural issues, among others to maintaining the procedure for adopting laws specified in legal regulations (in the Constitution, rules and regulations).

The purpose of this study is to present selected statements of the Constitutional Court related to the law-making process in terms of constitutional conditions of the legislative process. Selected statements present the main line of the case law in these areas. The statements of the Court were compared on the basis of the entire case law of the Constitutional Court with particular emphasis on the period since the entry into force of the Constitution of April 2, 1997. This allows us to indicate the continuation of the case law in statements referring to the rules arising from the principle of a democratic state of law. According to the established line of the case law of the Constitutional Court, the legislator, without important reasons, should not depart from the rules contained therein, because in this legal act the generally recognized rules of legislative proceedings have been codified.

The principles of legislative technique are a kind of canon that should be respected by the legislator of a democratic state of law. According to these principles the provisions of a legal act should be drafted so that they express the legislator's intentions accurately and in a comprehensible manner for the recipients of the norms contained, and thus are precise, communicative and adequate to the intention of the legislator.

Keywords: lawmaking process, rule of law, Sejm, Senat, Constitutional Court, Polish Constitution.

Анотація | За понад тридцятирічний період діяльності Конституційного Суду накопичилось досить багате прецедентне право з питань законотворчого процесу, яке є досить впливовим. Позиції Конституційного Суду щодо процесу законотворчості стосуються як юридично матеріальних, так і процедурних питань, серед іншого – дотримання процедури прийняття законів, визначених у нормативно-правових актах (у Конституції, правилах та положеннях). Метою даного дослідження є представлення вибраних позицій Конституційного Суду, що стосуються процесу законотворчості з точки зору конституційних умов законодавчого процесу. Вибрані позиції представляють основний напрямок прецедентного права в цих сферах.

Рішення Суду порівнюються на основі всієї прецедентної практики Конституційного Суду з особливим акцентом на період з моменту набуття чинності Конституцією 2 квітня 1997 року. Це дозволяє нам простежити розвиток судової практики у юридичних позиціях Суду щодо норм, які впливають із принципу демократичної правової держави. Відповідно до встановленої лінії прецедентної практики Конституційного Суду, законодавець без важливих причин не повинен відступати від норм, які в них містяться, оскільки в цьому правовому акті кодифіковані загальноновизнані правила законодавчого провадження.

Принципи законодавчої техніки – це своєрідний канон, якого повинен дотримуватися законодавець демократичної правової держави. Відповідно до цих принципів, положення законодавчого акта повинні бути розроблені таким чином, щоб вони чітко і зрозуміло висловлювали наміри законодавця для адресатів норм і, у такий спосіб, бути точними, комунікативними та адекватними намірам законодавця.

Ключові слова: законодавчий процес, верховенство права, Сейм, Сенат, Конституційний суд, Конституція Польщі.

Основна діяльність польського Конституційного трибуналу – контролювати ієрархічну відповідність правових норм, а отже, узгодженість правової системи в державі, та формувати правовий порядок та безпеку адресатів правової норми. Трибунал наділений повноваженнями усувати неконституційні положення із законодавства. Дотримання як формальних, так і матеріальних принципів становлення права дозволяє створити цілісну правову систему у Речі Посполитій, яка є демократичною правовою державою, що реалізує принципи соціальної справедливості (ст. 2 Конституції). Принцип правової держави вимагає, щоб норми були бездоганними з точки зору законодавчої техніки. Ці норми повинні реалізовувати припущення, що лежать в основі конституційного ладу в Польщі, та охороняти цей набір цінностей, висловлених Конституцією. Окрім того, необхідно брати до уваги цінності, зазначені в преамбулі Конституції та розміщений у ст. 1 Конституції принцип, що Польща – це загальне благо всіх громадян.

Контроль норм, що реалізується Трибуналом, є таким за природою, що може застосовуватися лише до нормативних актів (чи норм, що містяться в них), які вже були прийняті і вже набули обов'язкової сили або ще знаходяться в періоді *vacatio legis*. У польському правопорядку, як виняток, контроль за нормами може набирати превентивного (попереднього) характеру, і єдиним суб'єктом, уповноваженим його ініціювати, є Президент, тоді як рішення видається повним складом Конституційного трибуналу. Це право слід розглядати на тлі загальної місії Президента, яка покладає на нього обов'язок забезпечити дотримання Конституції (стаття 126 (2)). Президент може звернутись до Конституційного трибуналу щодо будь-якого закону, включаючи акти, що виражають згоду на ратифікацію міжнародного договору. Зміст звернення Президента має полягати в невідповідності закону (або окремих його положень) Конституції. Ця невідповідність може полягати в суперечності за змістом (матеріальна невідповідність), порушенні порядку, передбаченого законодавством для прийняття закону, або порушенні компетенції для прийняття закону.¹

Мета цього дослідження – проаналізувати вибрані висловлювання Конституційного трибуналу, пов'язані з законодавчим процесом, які стосуються власне конституційних умов

¹ Рішення Конституційного трибуналу від 12 січня 1995р. К 12/94.

законодавчого процесу. Вибрані заяви представляють основні напрямки судочинства в цих сферах. Порівняння заяв базуються на основі всієї судової практики Конституційного трибуналу з особливим акцентом на період з моменту набуття чинності Конституцією 2 квітня 1997 р. Це дозволяє вказати на тяглість судової практики у висловлюваннях щодо правил, що впливають із принципу демократичної правової держави.

Протягом понад тридцяти років діяльності Конституційного трибуналу судова практика, пов'язана з законотворчим процесом, дуже багата і займає вагоме місце. Висловлювання Конституційного трибуналу щодо процесу законотворчості стосуються як матеріальних, так і процесуальних питань, зокрема й порядку прийняття законів, визначеного у нормативно-правових актах (у Конституції, законах та регламентах). Згідно з усталеною судовою практикою, сфера контролю Конституційного трибуналу стосовно законів поширюється не лише на вивчення відповідності положень Закону Конституції, але й дотримання порядку їх прийняття², незалежно від того, чи містить звернення, правовий запит або конституційна скарга твердження про його порушення. Твердження про порушення процедури розглядаються Конституційним трибуналом насамперед. Якщо вони свідчать, що положення було прийнято з порушенням порядку, передбаченого Конституцією та законами, це достатня передумова для визнання його неконституційності і немає підстав для прийняття рішення щодо його змісту³.

З принципу демократичної правової держави, устрій якої ґрунтується на принципі поділу влади, впливає, що законотворчість належить до законодавчої влади. Законодавець має значну свободу у формуванні обов'язкового закону. Але вона не безмежна. Її межі встановлені конституційними нормами. Коментуючи питання про зобов'язання законодавця, Конституційний трибунал заявив, що законодавець зобов'язаний встановити матеріальні норми, що стосуються захисту конституційних цінностей. Законодавець також повинен уточнити, як застосовувати такі норми, розробляючи процедури їх виконання та визначаючи правові наслідки недотримання; при тому законодавець зобов'язаний сформулювати положення так, щоб забезпечити достатній захист захищених законних прав⁴.

Важливо є також судова практика Конституційного трибуналу, що стосується питання свободи законодавця в законодавстві, що відповідає політичним та економічним цілям. Поняття свободи законодавчої влади носить відносний характер, оскільки межі та сфера свободи законодавця не можуть виходити за рамки стандартів демократичної держави, що регулюються законом, визначених Конституцією. Впроваджені законодавцем рішення не можуть призвести до порушення сутності конституційних прав. Вибір конкретних рішень для розв'язання колізій конституційних цінностей повинен брати до уваги основні цінності, викладені в окремих конституційних нормах⁵. Як наголосив Трибунал, законотворчість, а отже, і вибір найбільш прийнятних законодавчих варіантів, (...) залишається в межах політичної свободи парламенту, за яку він несе відповідальність перед електоратом. Компетенція законодавця полягає у прийнятті законодавства відповідно до прийнятих політичних та економічних цілей та ухвалення правових рішень, які, на його думку, найкраще служать досягненню цих цілей⁶. Трибунал наголосив, що (...) парламент має, як правило, регуляторну свободу, межі якої встановлені конституційними нормами, міжнародними договорами, щодо яких надана згода на ратифікацію в акті та законодавством міжнародних організацій, якщо це впливає з ратифікованого Республікою Польща договору, що конститує міжнародну організацію. Оцінка доцільності внесення змін до Закону завжди належить до компетенції парламенту. Конституція не виключає внесення змін до Закону у ситуації (...), коли раніше

² Рішення Конституційного трибуналу від 11 лютого 1992 р. К 14/91.

³ Вирок Конституційного трибуналу від 24 червня 1998 р. К 3/98.

⁴ Вирок Конституційного трибуналу від 9 жовтня 2012 р. Р 27/11.

⁵ Вироки Конституційного трибуналу від: 9 квітня 2002 р. К 21/01, 23 квітня 2002 р. К 2/01, 21 травня 2002 р. К 30/01, 22 травня 2002 р. К 6/02, 25 червня 2002 р. К 45/01, 2 липня 2002 р. У 7/01, 9 червня 2003 р. SK 12/03, 10 червня 2003 р. К 16/02, 29 вересня 2003 р. К 5/03 і 24 лютого 2004 р. К 54/02.

⁶ Вирок Конституційного трибуналу від 29 травня 2012 р. SK 17/09.

прийняті зміни до цього ж Закону є предметом судового розгляду в Конституційному трибуналі. Прийняття стосовно цього іншої позиції суттєво обмежило б законодавчу владу сейму і суперечило б ст. 10 та ст. 95 абзацу 1 Конституції⁷. Більше того, ефективний захист конституційних цінностей часто вимагає швидких законодавчих дій для оперативного прийняття необхідних правових норм. З цієї причини не можна виключати, що виникають конкретні ситуації, в яких конституційна вимога забезпечення захисту конкретних цінностей передбачає необхідність негайного подальшого внесення змін до Закону під час провадження у справі про превентивний контроль попереднього Закону про внесення змін щодо тих самих положень⁸.

У демократичній правовій державі, якою є Республіка Польща, норми чинного законодавства повинні бути прийняті у порядку, визначеному Конституцією. Кожен державний орган, включаючи правотворчі органи, може виконувати владні дії лише на основі законодавчих положень. У випадку владних дій, пов'язаних із прийняттям законів, визначальною правовою основою є конституційні положення, що конкретизують законодавчу процедуру та повноваження органів, які беруть участь у законодавчому процесі. Будь-яке компетенційне чи процедурне порушення впродовж прийняття законів стосовно норм вищої юридичної сили (конституційних), що регулюють законодавчу процедуру, слід оцінювати так само, як і невідповідність змісту прийнятих норм конституційним нормам⁹. Положення Конституції не регламентують законодавчу процедуру всебічно. Відповідно до верховенства автономії Сейму, ці питання повинні визначатись в регламенті, а Конституція лише формулює певні загальні принципи та забороняє вирішення питань, що вважаються особливо важливими. До них належить принцип трьох читань, сформульований у ст. 119 ч. 1 Конституції. Це нормативне положення визначає конституційну модель внутрішньосеймового провадження, але не регулює всіх його елементів. Це конституційний наказ, що кожен законопроект має бути ухвалений Сеймом після трьох читань, і неприпустимо зменшувати їх кількість регламентом¹⁰. Принцип автономності роботи парламенту, однак, не можна розуміти як дозвіл сейму нехтувати конституційними нормами, що визначають рамки цієї роботи. Кожен орган державної влади, включаючи сейм, зобов'язаний діяти на основі та в межах закону¹¹.

Дотримання законодавчої процедури, врегульованої положеннями Конституції, є умовою набрання чинності актом. Компетенції окремих органів у цьому процесі суворо визначені, а неправові дії виключаються. Створення закону і, таким чином, встановлення відносно стабільних і санкціонованих правил поведінки – це вид діяльності органів державної влади, який переходить – часто заглиблено – у сферу свободи та прав осіб (груп). Такого роду втручання в демократичній правовій державі вимагає особливої законодавчої легітимності, як правило, конституційної, яка вимагає аксіологічного обґрунтування і може бути реалізована в особливому провадженні. На неї поширюються певні юридичні вимоги. Ось чому надання повноважень державним органам влади (законодавчої влади) супроводжується специфічною системою контролю насамперед щодо законності дій у цьому відношенні¹². Можливе визнання неконституційності законодавчої процедури, що призвело до прийняття оскаржуваних нормативних положень, яке виключає їх із законного обігу та робить контроль змісту норми нерелевантним¹³.

Неконституційним є прийняття положень про ієрархію звичайних законів, якщо це відбувається з порушенням законодавчої процедури стосовно конституційних норм, в яких суб'єкти, що беруть участь у законодавчому процесі, приймають норми в неправильний спосіб або на неправильній стадії законодавчої процедури. (рішення від 9 січня 1996 р., К 18/95). Порушення елементів процедури завжди можна розглядати з точки зору одночасного порушення ст. 7 Конституції,

⁷ Вирок Конституційного трибуналу від 12 липня 2012 р. SK 31/10.

⁸ Вирок Конституційного трибуналу від 14 липня 2010 р. Кр 9/09.

⁹ Рішення Конституційного трибуналу від 9 січня 1996 р. К 18/95.

¹⁰ Вирок Конституційного трибуналу від 23 березня 2006 р. К 4/06.

¹¹ Вирок Конституційного трибуналу від 23 лютого 1999 р. К 25/98.

¹² Вирок Конституційного трибуналу від 23 березня 2006 г. К 4/06.

¹³ Вирок Конституційного трибуналу від 19 вересня 2008 г. К 5/07.

оскільки це положення накладає на всі органи державної влади обов'язок діяти на основі та в межах закону¹⁴. Однак не кожне порушення правил може вважатися порушенням Конституції. Про порушення як таке можна стверджувати, коли порушення регламенту призводять до порушень конституційних елементів законодавчого процесу або виникають у такій мірі, що заважають депутатам висловлювати свою позицію щодо окремих положень та всього акта під час роботи комітету та пленарних засідань. Недотримання передбаченого регламентом скликання засідання комітету також не може автоматично оцінюватися як порушення закону, що призводить до неконституційності процедури. Це було б характерно для такого способу скликання засідання, який врешті-решт призвів би до неучасті певної групи депутатів.¹⁵

З огляду на проаналізовані рішення Конституційного трибуналу, положення загальноприйнятого права повинні відповідати визнаним нормам законодавчого провадження (вони повинні бути належним чином сконструйовані, бути чіткого і зрозумілого змісту і розміщуватись у відповідному місці нормативного акта). Ці правила були включені в директиви, кодифіковані в розпорядженні Прем'єр-міністра від 20 червня 2002 р. в справі про "Принципи законодавчої техніки"¹⁶. Згідно з усталеною практикою Конституційного трибуналу, законодавець без поважних причин не повинен відступати від норм, що містяться в розпорядженні, оскільки загальноновизнані норми законодавчого провадження були кодифіковані в цьому юридичному акті¹⁷. Принципи законодавчої техніки – це своєрідний канон, якого повинен дотримуватися законодавець демократичної правової держави. Відповідно до цих принципів, положення Закону повинні бути сформульовані таким чином, щоб вони точно і зрозуміло для адресатів норм, що містяться в них, висловлювали наміри законодавця і, таким чином, були точними, комунікативними та адекватними намірам законодавця¹⁸.

Тому аналіз показує, що на конституційному рівні була сформульована концепція, яка об'єднує вищезазначені цінності в один принцип, чітко викладений в доктрині конституційного права, теорії права, а отже, принципі правильної законотворчості. Його можна трактувати як норму права, що відображає формальну сторону концепції правової демократичної держави. Він покликаний захистити довіру громадян до держави та правову визначеність. Це доводить, що ця категорія глибоко вкорінена в доктрині та судовій практиці Трибуналу, і тому, ймовірно, немає раціональних передумов далекого процесу щодо конституційних положень.

На тлі міркувань, присвячених конституційним стандартам законодавчого процесу, слід зазначити, що темп роботи над багатьма законопроектами в Сеймі 8-го скликання не лише не сприяв їх високому законодавчому рівню, але й містив зловживання гідністю парламенту. Часто законодавча робота проводилася в умовах жорстких часових рамок, пізно вночі, без шансів депутатам та потенційним адресатам нового закону глибше ознайомитись з проектом. Наприклад, у перший рік восьмого скликання Сейму законодавчий процес тривав у середньому 38 днів, у тому числі 17 днів у першому кварталі першого року¹⁹.

На другому році роботи теперішнього Сейму середній робочий час становив 65 днів, а на третьому році 80 днів²⁰. Середня тривалість розгляду справи в Сенаті натомість наразі становить

¹⁴ Вирок Конституційного трибуналу від 24 червня 1998 г. К 3/98.

¹⁵ Вирок Конституційного трибуналу від 23 березня 2006 г. К 4/06.

¹⁶ Щоденник законів. Nr 100. poz. 908.

¹⁷ Рішення Конституційного трибуналу від: 24 травня 1994 р. К 1/94, 24 жовтня 1995 р. К 14/95; Вироки Конституційного трибуналу від: 3 грудня 2002 р. Р 13/02, 26 листопада 2003 р. SK 22/02 і 29 жовтня 2003 р. К 53/02.

¹⁸ Вирок Конституційного трибуналу від 21 квітня 2009 р. К 50/07.

¹⁹ IX Комунікат Громадського Форуму Законодавства про якість законодавчого процесу на підставі спостережень в період від 11 вересня до 10 грудня 2016 р. Фондація ім. Стефана Баторія, с.7. URL:

<http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Komunikat%20z%20IX%20obserwacji.pdf>.

²⁰ XII Комунікат Громадянського Форуму Законодавства про якість законодавчого процесу на підставі спостережень в період від 16 травня до 15 листопада 2018 року та підсумок законодавчої активності уряду і парламенту за третій рік їх діяльності. Фондація ім. Стефана Баторія, с. 13. URL:

http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/XII_Komunikat_OFL.pdf.

14 днів. У перший рік дев'ятої каденції Сенату робочий час становив 11 днів, а в першому кварталі першого року – три дні. Однак якщо взяти до уваги той факт, що у відповідний період випадали парламентські канікули і що засідання Сейму та Сенату зазвичай не збігаються, то виявиться, що фактична робота сенаторів щодо законів, прийнятих у Сеймі, триває два, максимум три дні. Наприклад, сенаторам було достатньо одного дня для прийняття внесення змін до Закону про устрій загальних судів та деяких інших законів. Більшість Сенату, засідаючи вночі, відхилила всі поправки опозиції²¹.

У зв'язку з цим справедливо непокоїть надто швидкісний розгляд важливих проєктів, часто складних і таких, що викликають високу стурбованість громадськості. За останні чотири роки це відбулося, зокрема, у випадках внесення змін до Закону про Верховний Суд або новелізації положень про введення Закону про організацію та порядок провадження в Конституційному трибуналі та Закону про статус суддів Конституційного трибуналу, а також Закону про устрій загальних судів. Важливо, що до цих важливих конституційних законів були внесені зміни через депутатські та президентські проєкти, тобто без консультацій, надання висновків та оцінки наслідків прийняття законів. Час розгляду від першої публікації до підписання Президентом був значно меншим за місяць.

Безперечно, надмірно швидкий темп змін негативно впливає на правову визначеність і обмежує можливість подання коментарів до проєктів – як у питаннях незначних недоліків законодавства, так і в питаннях, що мають важливе значення для держави. Особливо це стосується масштабних складних проєктів, які регулюють відносини високого ступеня складності. Слід підкреслити, що прискорений темп роботи не може бути використаний для навмисного позбавлення парламентської меншості можливості звертатися до проєкту та пропонувати програмні альтернативи²². Він також не може бути використаний для позбавлення інших державних установ та громадських організацій можливості ознайомитися з проєктом та застерегти від хибних рішень. Процедури консультацій, навіть якщо вони сприймаються будь-якою парламентською більшістю як обтяжливі чи довготривалі, створюють своєрідний механізм вчасного попередження, дозволяють виявити та усунути недоліки проєкту на відповідній стадії законодавчого процесу, коли ці дефекти ще не здатні завдати незворотної шкоди^{23,24}.

Правотворчий доробок суб'єктів законодавчого процесу за останні 30 років показує, що недостатньо однак дотримуватися норм законодавства окремо кожним «суб'єктом» законодавчого процесу. Немає діалогу між суб'єктами законодавчого процесу. А він дуже потрібен. Більше того, видно, що «суб'єкти» законодавчого процесу не надто зацікавлені в такому діалозі, і це призводить до того, що поділ учасників цього процесу триває, і кожен відчуває відповідальність лише за той фрагмент, в якому бере участь, натомість ніхто не відчуває відповідальності за підсумковий результат.

Переклад з польської мови: Ольга Никорак

²¹ Там само, с. 16.

²² Zubik M. Parlament przed sądem praw człowieka. [w:] *Potentia non est nisi da bonum*: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Witkowskiemu. red. nauk. Serowaniec M., Bień-Kacała A., Kustra-Rogatka A. Toruń 2018. s. 938-941.

²³ Brzozowski W. Sejm i Senat: raport przedstawiony na posiedzeniu Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk w dniu 22 września 2018 r. (mstp w posiadaniu autorów).

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Brzozowski W. Sejm i Senat: raport przedstawiony na posiedzeniu Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk w dniu 22 września 2018 r. (mstp w posiadaniu autorów).
2. Zubik M. Parlament przed sądem praw człowieka. [w:] Potentia non est nisi da bonum: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Witkowskiemu. red. nauk. Serwaniec M., Bień-Kacała A., Kustra-Rogatka A. Toruń. 2018.

Перелік юридичних документів:

1. Вирок Конституційного трибуналу від 24 червня 1998 р. К 3/98.
2. Вирок Конституційного трибуналу від 23 лютого 1999 р. К 25/98.
3. Вирок Конституційного трибуналу від: 9 квітня 2002 р. К 21/01.
4. Вирок Конституційного трибуналу від 23 квітня 2002 р. К 2/01.
5. Вирок Конституційного трибуналу від 21 травня 2002 р. К 30/01.
6. Вирок Конституційного трибуналу від 22 травня 2002 р. К 6/02.
7. Вирок Конституційного трибуналу від 25 червня 2002 р. К 45/01.
8. Вирок Конституційного трибуналу від 2 липня 2002 р. У 7/01.
9. Вирок Конституційного трибуналу від 3 грудня 2002 р. Р 13/02.
10. Вирок Конституційного трибуналу 26 листопада 2003 р. SK 22/02.
11. Вирок Конституційного трибуналу 29 жовтня 2003 р. К 53/02.
12. Вирок Конституційного трибуналу від 9 червня 2003 р. SK 12/03.
13. Вирок Конституційного трибуналу від 10 червня 2003 р. К 16/02.
14. Вирок Конституційного трибуналу від 29 вересня 2003 р. К 5/03.
15. Вирок Конституційного трибуналу від 24 лютого 2004 р. К 54/02.
16. Вирок Конституційного трибуналу від 23 березня 2006 р. К 4/06.
17. Вирок Конституційного трибуналу від 19 вересня 2008 р. К 5/07.
18. Вирок Конституційного трибуналу від 21 квітня 2009 р. К 50/07.
19. Вирок Конституційного трибуналу від 14 липня 2010 р. Кр 9/09.
20. Вирок Конституційного трибуналу від 9 жовтня 2012 р. Р 27/11.
21. Вирок Конституційного трибуналу від 12 липня 2012 р. SK 31/10.
22. Вирок Конституційного трибуналу від 29 травня 2012 р. SK 17/09.
23. Рішення Конституційного трибуналу від 11 лютого 1992 р. К 14/91.
24. Рішення Конституційного трибуналу від 24 травня 1994 р. К 1/94.
25. Рішення Конституційного трибуналу від 24 жовтня 1995 р. К 14/95.
26. Рішення Конституційного трибуналу від 12 січня 1995 р. К 12/94.
27. Рішення Конституційного трибуналу від 9 січня 1996 р. К 18/95.
28. Щоденник законів. Nr 100. roz. 908.
29. IX Комунікат Громадського Форуму Законодавства про якість законодавчого процесу на підставі спостережень в період від 11 вересня до 10 грудня 2016 р. Фондація ім. Стефана Баторія. URL: <http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Komunikat%20z%20IX%20obserwacji.pdf>.
30. XII Комунікат Громадянського Форуму Законодавства про якість законодавчого процесу на підставі спостережень в період від 16 травня до 15 листопада 2018 року та підсумок законодавчої активності уряду і парламенту за третій рік їх діяльності. Фондація ім. Стефана Баторія. URL: http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/XII_Komunikat_OFL.pdf.

References

Bibliography:

1. Brzozowski W. Sejm i Senat: raport przedstawiony na posiedzeniu Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk w dniu 22 września 2018 r. (mstp w posiadaniu autorów).
2. Zubik M. Parlament przed sądem praw człowieka. [w:] Potentia non est nisi da bonum: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Witkowskiemu. red. nauk. Serwaniec M., Bień-Kacała A., Kustra-Rogatka A. Toruń. 2018.

List of legal documents:

1. Rishennia Konstytutsiinoho trybunalu vid 11 liutoho 1992 r. K 14/91

2. Rishennia Konstytutsiinoho trybunalu vid 24 travnia 1994 r. K 1/94.
3. Rishennia Konstytutsiinoho trybunalu vid 24 zhovtnia 1995 r. K 14/95.
4. Rishennia Konstytutsiinoho trybunalu vid 12 sichnia 1995r. K 12/94.
5. Rishennia Konstytutsiinoho trybunalu vid 9 sichnia 1996 r. K 18/95.
6. Shchodennyk zakoniv. Nr 100. poz. 908.
7. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 24 chervnia 1998 r. K 3/98.
8. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 23 liutoho 1999 r. K 25/98.
9. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid: 9 kvitnia 2002 r. K 21/01.
10. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 23 kvitnia 2002 r. K 2/01.
11. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 21 travnia 2002 r. K 30/01.
12. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 22 travnia 2002 r. K 6/02.
13. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 25 chervnia 2002 r. K 45/01.
14. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 2 lypnia 2002 r. U 7/01.
15. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 3 hrudnia 2002 r. P 13/02.
16. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu 26 lystopada 2003 r. SK 22/02.
17. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu 29 zhovtnia 2003 r. K 53/02.
18. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 9 chervnia 2003 r. SK 12/03.
19. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 10 chervnia 2003 r. K 16/02.
20. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 29 veresnia 2003 r. K 5/03.
21. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 24 liutoho 2004 r. K 54/02.
22. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 23 bereznia 2006 r. K 4/06.
23. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 19 veresnia 2008 r. K 5/07.
24. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 21 kvitnia 2009 r. K 50/07.
25. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 14 lypnia 2010 r. Kp 9/09.
26. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 9 zhovtnia 2012 r. P 27/11.
27. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 12 lypnia 2012 r. SK 31/10.
28. Vyrok Konstytutsiinoho trybunalu vid 29 travnia 2012 r. SK 17/09.
29. IX Komunikat Hromadskoho Forumu Zakonodavstva pro yakist zakonodavchoho protsesu na pidstavi sposterezhen v period vid 11 veresnia do 10 hrudnia 2016 r. Fundatsiia im. Stefana Batoriia. URL:<http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Komunikat%20z%20IX%20obserwacji.pdf>.
30. XII Komunikat Hromadianskoho Forumu Zakonodavstva pro yakist zakonodavchoho protsesu na pidstavi sposterezhen v period vid 16 travnia do 15 lystopada 2018 roku ta pidsumok zakonodavchoi aktyvnosti uriadu i parlamentu za tretii rik yikh diialnosti. Fundatsiia im. Stefana Batoriia. URL: http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20dei/XII_Komunikat_OFL.pdf.